

TURPINA APSPRIEST VALSTS PREZIDENTA FUNKCIJU APJOMU UN IEVĒLĒŠANAS KĀRTĪBU

Neskatoties uz Saeimas vasaras brīvdienām, uz otro sēdi 25. augustā sanāca Juridiskās komisijas darba grupa Valsts prezidenta pilnvaru iespējamai paplašināšanai un ievēlēšanas kārtības izvērtēšanai. Šī darba grupa tika izveidota 2015. gada februārī, Saeimai reaģējot uz 2014. gada 8. decembrī Saeimai iesniegto Satversmes grozījumu projektu (iesniedzēji – Saeimas deputāti Inguna Sudraba, Armands Krauze, Kārlis Krēslīņš, Romāns Mežeckis, Aivars Meija, Arvids Platpers, Silvija Šimfa, Ringolds Balodis, Jānis Urbanovičs, Gunārs Kūtris un Nellija Kleinberga), kas paredzēja mainīt Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtību, nosakot, ka to dara nevis Saeima, bet tauta (projekts paredzēja grozīt Satversmes 35. pantu un izslēgt 36. pantu).¹ Saeimas Juridiskā komisija šo projektu neatbalstīja, bet vienojās, ka ir nepieciešama plašāka diskusija par šo daudz apspriesto tematu, tādēļ jāizveido attiecīga darba grupa.

Darba grupas vadītājs ir Dr.iur. Ringolds Balodis, tās sastāvā darbojas vēl pieci deputāti – Dr.iur. Inese Lībiņa-Egnere, Imants Parādnieks, Jūlija Stepaņenko, Juris Viļums un Jānis Vucāns. Līdzās parlamenta locekļiem darba grupā iesaistīti arī gandrīz 20 tieslietu eksperti.²

Darba grupas pirmajā sēdē 12. maijā tika izskatīta iespēja grozīt Satversmi, nosakot tajā Latvijas Republikas tiesībsarga vietu Latvijas valsts orgānu vidū, kā arī reglamentējot tiesībsarga funkcijas. Šis jautājums raisīja diskusijas, ka šī darba grupa varētu kļūt par visu potenciālo Satversmes grozījumu apspriešanas vietu, tomēr darba grupas otrajā sēdē 25. augustā tās vadītājs R. Balodis izemēja konkrētu darba plānu, saskaņā ar kuru tuvākā gada vai divu laikā darba grupa varētu detalizēti izanalizēt Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtību un esošās funkcijas, kā arī apsvērt iespējamās pārmaiņas.

25. augusta sēdē tika aplūkota Latvijas Valsts prezidenta institūcijas izveidošanas vēsture, Satversmes grozījumu iniciatīvas starpkaru periodā, priekšlikumi Satversmes grozījumiem Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas laikā, jaunas konstitūcijas rakstīšanas mēģinājumi, kā arī pēdējo trīs Valsts prezidentu virzītie priekšlikumi paplašināt Valsts prezidenta lomu un funkcijas Latvijas varas dalīšanas sistēmā.

Pārskatā, ko par Valsts prezidenta institūta izveidošanu Satversmes sapulcē (1920–1922) sniedza Latvijas Universitātes profesors Dr.iur. Jānis Lazdiņš, uzsvērts, ka gan Satversmes projekts kopumā, gan konkrēti Valsts prezidenta institūts tajā ir politisku kompromisu rezultāts, jo nevienai no lielākajiem politiskajiem spēkiem – nedz sociāldemokrātiem, nedz pilsoniskajam spārnam ar Zemnieku savienību priekšgalā – nav bijis pārliecinoša vairākuma. Tas atspoguļojies arī balsojumā par Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtību. Satversmes sapulces kreisā spārna deputāti sākotnēji principā iebilda pret Valsts prezidenta institūta izveidi, savukārt labējie spēki vēlējās tautas vēlēto Valsts prezidentu. Rezultātā tika pieņemts kompromiss – Saeimas vēlēts Valsts prezidents. Vēl uz trešo lasījumu tika virzīts priekšlikums atjaunot Satversmes projektā sākotnēji iekļauto tautas vēlēto Valsts prezidenta institūtu, taču šis priekšlikums tika ar dažu balsu pārsvaru noraidīts.

Satversmes sapulces deputātu nepatiku pret spēcīgu, tautas vēlēto Valsts prezidenta institūtu J. Lazdiņš skaidroja ar diviem galvenajiem iemesliem. Pirmkārt, tā bija vēsturiskā pieredze un nepatika pret "monarhistisko principu", kas funkcionēja Krievijas impērijā, kur monarhs kā valsts varas

avots bez pamatojuma varēja atlaist Valsts domi. Otrkārt, nozīme bija arī vēsturiskajai situācijai, jo nevienā no Latvijas pagaidu konstitūcijām, kas bija spēkā pirms Satversmes pieņemšanas, nebija paredzēts Valsts prezidents, tā vietā valsts galvas funkcijas pildīja likumdevēja priekšsēdētājs, turklāt Tautas padomes un Satversmes sapulces priekšsēdētājs Jānis Čakste ar šiem pienākumiem tika galā ļoti labi.

Dr.iur. R. Balodis norādīja, ka līdzīgi – iztikt bez Valsts prezidenta – piedāvāja arī divi projekti, kas tapa Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas periodā: 1989. gadā "Atmodā" publicētais Inta Upmača un Egila Radziņa rakstītais Latvijas Republikas konstitūcijas projekts un Dr.iur. Aivara Endziņa vadībā 1991. gadā tapušais Latvijas Republikas Pamatlikuma pārejas periodam projekts. Turpretī 2001. gadā Dr.iur. Jura Bojāra vadībā izstrādātais jaunas Satversmes projekts, par kuru šajā Saeimas darba grupas sēdē izteicās arī viens no tā līdzautoriem Valdis Cielava, gluži pretēji paredzēja Valsts prezidentu vēlēto tautai tiešās vēlēšanās un piešķirt Valsts prezidentam vairākas jaunas pilnvaras, galvenokārt tiesības iecelt amatā augstas valsts amatpersonas, kuru izvēle šobrīd ir Saeimas ziņā.

Par pēdējo gadu iniciatīvām Valsts prezidenta institūta regulējuma sakarā Saeimas darba grupas 25. augusta sēdē ziņoja kādreizējie prezidentu padomnieki. Sandra Sondore-Kukule informēja par Vairas Viķes-Freibergas iniciatīvu piešķirt prezidentam kreatīvo funkciju (konkrēti – tiesības izvēlēties tiesībsargu, priekšlikums neguva politisko atbalstu), kā arī konkrētizēt Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtību (tas izdarīts attiecīgajā likumā). Dr.iur. Inese Lībiņa-Egnere pastāstīja par Valda Zatlēra iniciatīvām, kas tapa sadarbībā ar viņa izveidoto Konstitucionālo tiesību komisiju un bija iecerētas divos galvenajos virzienos – pirmkārt, nodrošināt tautai un Valsts prezidentam patstāvīgas tiesības lemt par Saeimas priekšlaicīgu atļaušanu (V. Zatlērs, kurš arī bija ieradies uz darba grupas sēdi, norādīja, ka uzskata parlamenta atļaušanu par normālu politiskā procesa daļu, kas ir efektīvs konstitucionālo un politisko krīžu risināšanas instruments), otrkārt, Latvijas parlamentārās demokrātijas ietvaros paplašināt Valsts prezidenta funkcijas, lai nodrošinātu tam lielāku lomu varas mehānismu līdzsvarošanā. Reinis Bērziņš informēja par Andra Bērziņa 2013. gadā Saeimai iesniegto likumdošanas iniciatīvu, kuras mērķis bija tuvināt Latvijas valsts iekārtu racionāla parlamentārisma modelim. Iniciatīvā ietilpa arī priekšlikumi grozīt Satversmi. Šādā modeli Valsts prezidentam būtu lielāka ietekme valdības veidošanas procesā, kā arī tiktu paplašināta kreatīvā (amatpersonu iecelšanas) funkcija. Pašreizējā Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa padomniece Kristīne Jaunzeme informēja, ka tuvākajā laikā iecerēts izveidot ekspertu (juristu, politologu u.c.) pastāvīgu komisiju, kas strādātu pie Satversmes un cita tiesiskā regulējuma uzlabošanas. Pirmais uzdevums šai darba grupai būs priekšlikumu izstrāde tiesiskajam regulējumam, kas nepieciešams valsts ārējā apdraudējuma gadījumā. Pašreizējās Satversmes normas, kas regulē šo jautājumu, Valsts prezidenta ieskatā, ir novecojušas.

Saeimas darba grupas sēžu videoieraksti un citi materiāli atrodami Saeimas mājaslapā (*saeima.lv*) sadaļā "Deputātu grupas".

Dina Gailīte

¹ Par minēto Satversmes grozījumu projektu plašāk skat.: Kūtris G. Valsts prezidents. Ievēlēšana un atbildība. Jurista Vārds, 02.06.2015., Nr. 22 (874), 21–23. lpp.

² Par darba grupas sastāvu un izvirzītajiem mērķiem skat.: Matule S. Diskusijai par Valsts prezidenta pilnvarām jābaltās argumentos, nevis mirklā iegribās. Jurista Vārds, 02.06.2015., Nr. 22 (874), 18–20. lpp.